

13. BÖLÜM / CHAPTER 13

BİR SEYYAH OLARAK “ŞAİR”İN PORTRESİ: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MİLLİ MÜCADELE SENELERİNDE MEHMET AKİF’İN SEYAHATLERİ (1914-1922)

PORTRAIT OF THE “POET” AS A TRAVELER: THE TRAVELS OF MEHMET AKİF IN THE YEARS OF WORLD WAR I AND THE NATIONAL STRUGGLE (1914-1923)

Mustafa GÖLEÇ*

*Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye

E-posta: mgolec@fsm.edu.tr ORCID: 0000-0002-4846-6630

DOI: 10.26650/B/AA07.2022.011.13

ÖZ

Mehmet Akif, edebi şahsiyeti tarihsel ferdiyetini gölgeleyen bir şair ve mütefekkindir. Akif köşesine çekilip Darülfünun’da derslerini vermekle ve bir konakta eserlerini kaleme almakla yetinmemiş, özellikle Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinin siyasal ve askeri mücadelelerinde saf tutmuştur. Yabancı memleketlerde Osmanlı Devleti’ni temsil etmiştir. Uzun harp senelerinde her biri kendi başının derdine düşmüş Müslüman topluluklara imparatorluğun göndereceği belki de yegâne kanaat önderi olarak ilk akla gelen isim olmuştur. Yine savaş yıllarında imparatorluğun karışıklık ve huzursuzluk yaşanan bölgelerinde isyancı unsurlara nasihatte bulunmuştur. Milli Mücadele yıllarında Anadolu şehirlerinde kafası karışmış olan halkı tenvir ve Ankara’ya karşı çıkan asilere nasihat etmiştir. Akif’in bu seyahatleri metinsel ifadeler ve görsel imgelerle bir kısım resmi belgelere, basına, Akif’in kendi eserlerine, Akif’i konu edinen ilmi tetkik ve edebi kurgulara yansımıştır. Dolayısıyla seyahatleri, hep yazıları ve şiirleri ile anlaşılmaya çalışılan Mehmet Akif’i bir eylem adamı olarak tarihselleştirme imkânı sunmaktadır.

Bu çalışmada Akif biyografisinin, seyahat olgusu üzerinden zaman, mekân ve eylem bilgisi açısından zenginleştirilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle Akif’in aynı zamanda bir siyaset ve idare adamı olduğu vurgulanmak istenmektedir. Avrupa, Hicaz ve Anadolu Akif’in hem tarihsel misyonunu icra ettiği hem de Akif şahsiyetinin inşa edildiği mekânlar olarak değerlendirilecektir. Çalışmada belge, haber, yorum, görsel, manzum ve mensur otobiyografik anlatı parçaları ve kurmaca metinler çapraz okumaya tâbi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif, Seyahat, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele

ABSTRACT

Mehmet Akif is a poet and thinker whose literary personality overshadows his historical individuality. He was not content with retreating to his corner, giving his lectures at Darülfünun and writing his works in a mansion; he took sides in the political and military struggles of the transition period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey. He represented the Ottoman Empire in foreign countries. During the long war years, he was the first name that came to mind as the only opinion leader that the empire would send to the Muslim communities, each of whom was in trouble. He also gave advice to the rebel elements in the regions of the empire where there was confusion and unrest during the war years. During the years of the National Struggle, he inspired those who were hesitant about the National Struggle in Anatolian cities and gave advice to the rebels who opposed Ankara. Akif’s travels were reflected in some official documents, the press, Akif’s own works, scientific studies and literary fictions about Akif, as textual expressions and visual images. Therefore, his travels offer the opportunity to historicize Mehmet Akif as a man of action.

The aim of this paper is to enrich Akif’s biography in terms of time, place and events through the phenomenon of travel. Thus, it is desired to emphasize that Akif is also a man of politics and administration. Europe, Hijaz and Anatolia will be considered as places where Akif performed his historical mission and where Akif’s personality was built. In the study, documents, news, comments, visuals, verse and prose autobiographical narrative pieces and fictional texts will be subjected to cross-reading.

Keywords: Mehmet Akif, Travel, World War I, National Struggle

Extended Abstract

Mehmet Akif is a poet and thinker whose literary personality overshadows his historical individuality. He was not content with retreating to his corner, giving his lectures at Darülfünun and writing his works in a mansion; he took sides in the political and military struggles of the transition period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey. He represented the Ottoman Empire in foreign countries. During the long war years, he was the first name that came to mind as the only opinion leader that the empire would send to the Muslim communities, each of whom was in trouble. He also gave advice to the rebel elements in the regions of the empire where there was confusion and unrest during the war years. During the years of the National Struggle, he inspired those who were hesitant in Anatolian cities and gave advice to the rebels who opposed Ankara. Akif’s travels were reflected in some official documents, the press, Akif’s own works, scientific studies and literary fictions about him, as textual expressions and visual images. Therefore, his travels offer the opportunity to historicize Mehmet Akif as a man of action.

The aim of this paper is to enrich Akif’s biography in terms of time, place and events through the phenomenon of travel. Thus, it is desired to emphasize that Akif is also a man of politics and administration. Europe, Hejaz, and Anatolia will be considered as places where Akif performed his historical mission and where his personality was built. In the study,

documents, news, comments, visuals, verse and prose autobiographical narrative pieces and fictional texts will be subjected to cross-reading.

Mehmet Akif's "encounter with the other" took place during his travels to Austria and Germany at the beginning of World War I. The route he used was normally used to reach Austria and Germany via Bulgaria-Serbia-Hungary. With the outbreak of the war, Serbia stopped transportation between Istanbul and Berlin. That's why Akif went not via Belgrade but via Bucharest to Budapest and Vienna, then to Munich and finally to Berlin. The purpose of the visit was activities related to Muslim prisoners in Germany. Akif explained his impressions of his trip to Germany, which lasted for about four months, in his poem titled "Berlin Memories".

Mehmet Akif's first long-term trip was to Egypt, as Egypt had an autonomous status at that time, and was his first "abroad" trip. The main purpose of this trip was to visit the Hejaz. The poet, who had not yet seen the geography where the Prophet was born and lived, intended to write the Farewell Pilgrimage and the Farewell Sermon. The poet reached Alexandria by a ferry departing from Tophane, and from there to Cairo by road. He traveled around Giza on his camel's back. He saw the Sphinx and the pyramids. He went to Luxor by road. One of the fruits of his Egypt trip is the poem "In Luxor". Akif arrived in Medina after a two-day journey by Hejaz railway from Egypt. He could not go to Mecca. No direct railway line was established between Mecca and Medina. He passed from Medina to Damascus and from there he returned to Istanbul. He traveled to Hejaz for the second time in May-November 1915. The last stops of this trip were Damascus and Beirut. This journey, which lasted for about five months, was the inspiration and subject of Akif's poem titled "From the Deserts of Neced to Medina".

During the years of the National Struggle, Mehmet Akif and Sebilürreşad were in the ranks of the Ankara government. Travels to Anatolian cities took the lead among Akif's activities during this period. In January 1920, Akif went to Bandırma by ship from Sirkeci, and from there to Balıkesir by road, together with Eşref Edip Bey. On Friday, January 23, he gave a sermon at the Zaganos Pasha Mosque. On his return from Balıkesir, Akif's mind was on Ankara. There was nothing left to do in Istanbul after the occupation of Istanbul by the Allies on March 16 and the arrest of the leading deputies on March 18, after the last Ottoman Parliament suspended its work. He moved to Ankara on April 10, 1920, together with Trabzon Deputy Ali Şükrü Bey. Akif started this most important journey of his life early in the morning with the Çengelköy-Karacaahmet journey. They arrived at a farm in Alemdağ in the afternoon, passing through Kısıklı in a phaeton from Üsküdar. After resting for a while in Alemdağ, they

continued on horseback under the leadership of an armed cavalry group. Since the railway line was under British occupation, it was necessary to go as far north as possible. In the memories of those who passed from Istanbul to Ankara like Akif, villages such as Kurna on the Pendik borders, Tepeören on the Tuzla borders, Kösel in Dilovası, Kutluca (Kuşçalı) in İzmit, Fındıklı and İkiçce-i Osmaniye in Adapazarı are mentioned as stops on the route. They joined a convoy that supplied ammunition to the Kuva-yı Milliye between İzmit and Adapazarı. They passed through the Geyve Strait in Adapazarı to Eskişehir by dekovil. From there, they departed for Ankara by train. Their journey took fourteen days. They arrived in Ankara on April 24, 1920, the day after the opening of the Turkish Grand National Assembly.

Shortly after arriving in Ankara, Mehmet Akif traveled to Burdur, where he was elected deputy. On this journey, he stopped in Sandıklı and Dinar in Afyon. The last stop was Antalya. At the end of that summer, Mehmet Akif was sent to Kastamonu by the parliament for propaganda activities. Akif went to Çankırı via Kalecik district with his entourage. He stopped in the surrounding villages along the way and gave speeches in favor of the National Struggle. On Friday, October 15, 1920, he preached to a large congregation in the Ulucami in Çankırı. Then he continued in the direction of Ilgaz and arrived in Kastamonu on October 19, 1920. Akif left Kastamonu on 24 December 1920.

The spring months of 1921 were the most critical phase of the National Struggle. On the one hand, attempts were made to stop the Greek advance in the west, and on the other hand, riots against Ankara broke out in different parts of Anatolia. Ankara had to win not only the war, but also the public opinion. For this purpose, guidance, inspection, and advice committees were formed by the assembly and sent to the fronts and all over Anatolia to inform the public. Considering the prestige of the clergy in the society, people from the ulema also participated in these delegations. Akif went to the fronts when necessary, for example from Ankara to Adapazarı. He did not write his impressions from these travels as he did in Germany, Egypt or the Hejaz, but the purpose and mission of these journeys were embedded in Akif’s poems of this period. When we look at Akif’s poems published in this period, we see a portrait of a poet who devoted his pen to the National Struggle.

Travel is a productive way of thinking about societies, cultures, and civilizations. As a modern-period intellectual, Mehmet Akif had the opportunity to experience the concepts such as the west, the east, the ummah and the nation, on which he contemplated a lot, during his travels due to the conditions of the specific time period in which he lived. A closer look at Akif’s travels makes it possible both to develop a more accurate understanding of his time and place, and to recognize him more accurately as a historical figure, beyond the texts he wrote.

Giriş

Mehmet Akif’i çağdaşı ve benzeri şair, edip, münevver ve mütefekkirlerden ayıran bir hususiyeti de onun “yolda” bir adam olmasıdır. Akif köşesine çekilip Darülfünun’da derslerini vermekle veya bir konakta eserlerini kaleme almakla yetinmemiş, özellikle Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinin siyasi ve askeri mücadelelerinde saf tutmuştur. Yabancı memleketlerde Osmanlı Devleti’ni temsil etmiştir. Uzun harp senelerinde her biri kendi başının derdine düşmüş Müslüman topluluklara imparatorluğun gönderebileceği nadir isimlerden biri olmuştur. Yine savaş yıllarında Osmanlı coğrafyasının karışıklık ve huzursuzluk yaşanan bölgelerinde isyancı unsurlara nasihatte bulunmuştur. Milli Mücadele yıllarında Anadolu şehirlerinde kafası karışmış olan halkı tenvir ve Ankara’ya karşı çıkan asilere nasihat etmiştir.

Akif’in bu seyahatleri metinsel ifadeler ve görsel imgelerle bir kısım resmi belgelere, basına, Akif’in kendi eserlerine, Akif’i konu edinen ilmi tetkik ve edebi kurgulara yansımıştır. Seyahatleri, genellikle yazıları ve şiirleri ile anlaşılmaya çalışılan Mehmet Akif’i bir eylem adamı olarak tarihselleştirme imkânı sunmaktadır. Şunu da söylemek gerekir ki bir Osmanlı münevveri olarak Akif, seyahatlerini anlattığı manzumeler yazmış ama belki de çok fazla seyahat etmediğinden, edemediğinden, bunlarla yetinmemiş, sevdiği bazı şahsiyetlerin yolculuklarını mesela Şerif Muhiddin’in Amerika seyahatini, Abdürreşid İbrahim’in şark seyahatlerini manzum olarak anlatmıştır.

Bu çalışmada edebi şahsiyeti tarihsel ferdiyetini gölgeleyen bir şair ve mütefekkir olarak Mehmet Akif biyografisinin, seyahat olgusu üzerinden zaman, mekân ve eylem bilgisi açısından zenginleştirilmesi hedeflenmektedir. Burada Akif’in Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarındaki seyahatleri üzerinde durulacaktır. Bu seyahatler onun siyasi ve kamusal kimliğini kuran seyahatlerdir. Akif’in Batı, İslam Dünyası ve Anadolu’yu fiilen tanınmasına vesile olmuştur. Genç bir baytar mektebi mezunu olarak ilk uzun seyahatini yaptığı ata yurdu İpek ya da Edirne’ye tayin olduğunda yaptığı çevre gezileri yahut Mısır yıllarındaki seyahatleri kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmada Akif’in seyahatlerine dair belge, haber, yorum, görsel, manzum ve mensur otobiyografik anlatı parçaları ve kurmaca metinler çapraz okumaya tâbi tutulmuştur.

1. Yabancı ile Karşılaşma: Berlin (Aralık 1914-Mart 1915)

Mehmet Akif, Birinci Dünya Savaşı’nın başında, 1914 yılı Kasım sonu veya Aralık başında Sirkeci’den bindiği trenle vazifeli olarak Avusturya ve Almanya’ya gitti. İstanbul’da başlayan güzergâh normalde Bulgaristan-Sırbistan-Macaristan üzerinden Avusturya ve Almanya’ya

ulaşıyordu. Yolculuk hakkında pek az şey biliyoruz. Harbin patlak vermesiyle demiryolu güzergahındaki ülkelerden Sırbistan, İstanbul-Berlin arasındaki nakliyatı durdurmuştu. Bu tarihten sonra ulaşım ancak sınırlı olarak Romanya üzerinden sağlandı. Dolayısıyla Akif’in de Sofya-Belgrad üzerinden değil Bükreş üzerinden Budapeşte’ye ve Viyana’ya, oradan da Münih’e ve nihayet Berlin’e vardığını tahmin edebiliriz.

Berlin seyahati başlangıçta kamuoyundan gizli tutulmuştu. 24 Aralık 1914 tarihli *Sebilürreşad*’da gelen kimi sorulara toplu bir cevap olarak başmuharrir Mehmet Akif Bey’in İstanbul’da olmadığı bildirilmiş, nerede olduğu ise beyan edilmemişti¹. Dikkatli okuyucular Mehmet Akif’in nerede olduğunu 18 Şubat 1915 tarihli *Sebilürreşad*’da çıkan bir şiirin altındaki Mehmet Akif imzasının yanındaki Berlin ibaresinden öğrenmiş olabilirler².

Akif’in yanında, Kuzey Afrikalı bir din adamı, Tunuslu Şeyh Salih de vardı. Ziyaretin gayesi Almanya’daki Müslüman esirlerle ilgili faaliyetlerdi. Maksatları İngilizlerin İstanbul’un Alman işgalinde olduğu ve halifeyi esir aldıkları yolundaki propagandalarını boşa çıkarmak, Müslüman esirlere yanlış cephede savaştıklarını anlatmaktı; ama bu faaliyet daha ziyade Asyalı ve Kuzey Afrikalı din adamlarının sorumluluğundaymış gibi görünüyör³.

Türkçe literatürde Akif’in Berlin ziyaretindeki misyonu biraz abartılmıştır. Kendisini Hindenburg’un kabul ettiği iddia ediliyor ki, bu ikisinin konum ve vazifeleri arasındaki alakasızlık bir yana, Hindenburg’un Alman ordularına komuta ettiği doğu cephesindeki Mazurya savaşlarının aynı tarihlere tesadüf ettiği dikkate alınırsa buna pek ihtimal verilemez. Kaldı ki Başmabeyinci Lütfi Bey’in anılarında yazdığı gibi veliaht şehzade bile Almanya ziyaretinde Hindenburg ile on dakika görüşebilmiştir. Cemal Kutay’ın Akif’i bizzat Kayzer Wilhelm’in Enver Paşa’dan istediği anlatısı da oldukça abartılı görünüyör⁴. Aynı şekilde savaşın bu kadar erken bir evresinde Kutay’ın naklettiği gibi Müslüman esirler için Berlin’de “şark mimari üslubu ile ve itina ile” bir cami inşa edilmiş olduğu da şüphelidir⁵.

1 “Muhâbere-i aleniyye: Başmuharririmiz Mehmed Âkif Beyefendi’yi telgraf ve mektuplarla soran zevâta: Mûmâ-ileyh İstanbul’da değildir.”, *Sebilürreşad*, XIII/319, 24 Aralık 1914, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yay., İstanbul 2018. *Sebilürreşad* dergisinden yapılan bundan sonraki alıntılar da bu neşirdendir.

2 Mehmet Akif, “Uyan!”, *Sebilürreşad*, XIII/327, 18 Şubat 1915.

3 Alman tarihçi Gerhard Höpp, Akif’in Berlin ziyaretinin gayesinin Alman Şark İstihbarat Dairesi tarafından Müslüman esirlere hitaben çıkarılan *El-Cihad* dergisinin Türkçe edisyonu olduğunu bildirmektedir. Aktaran Kadir Kon, “Osmanlı-Alman İttifakı ve Mehmet Akif’in Almanya’ya Gidişi”, *Mehmet Akif, 100 Yıl Sonra Berlin’de*, TYB, Ankara 2015, s. 66-67. Yoldaşı Şeyh Salih Osmanlı hükümeti nezdinde muteber bir şahsiyetti. 14 Kasım 1914’te cihat fetvası ilan edildiğinde Harbiye Nezareti önünde, en üst düzey yetkililer ve muazzam kalabalıklara Arapça olarak hutbe irat etmişti. “Kâffe-i Müslimîn Üzerine Cihadın Farziyeti Hakkında Fetevâ-yı Şerife”, *Sebilürreşad*, XIII/314, 19 Kasım 1914.

4 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Akif*, Tarih Yay., İstanbul 1963, s. 10.

5 *A.g.e.*, s. 18.

Türk basınına da yansıyan propaganda fotoğraflarından buranın erken dönemde bir tür namazgah olarak düzenlendiği anlaşılıyor. Keza Almanya’da buldukları süre içinde Akif’in cepheleri dolaştığı, ön saflardaki Müslüman itilaf askerlerine megafonla Arapçanın farklı lehçelerinde hitap ettiği ve itilaf ordularından bu sayede ilticalar baş gösterdiği hikayesini ihtiyatla karşılamak gerekiyor⁶. Akif’in esir kampındaki vaazlarının tercümelerinin Alman gazetelerinde yayımlandığı iddiasının da abartılı bir kurgu olduğu açıktır: O, yakın tarihli Mısır ziyaretinde bile Arapçası kitabı olduğu için zorluk çekmiş bir Osmanlı münevveriydi.

Mehmet Akif yaklaşık dört ay süren Almanya seyahati izlenimlerini “Berlin Hatıraları” başlıklı manzumesinde anlattı. Bu uzun şiir *Sebilürreşad*’da 18 Mart 1915 tarihinde tefrika edilmeye başlandı. Şiir, Almanya’da Akif’e refakat eden ve “Berlin Hatıraları” şiirini de kendisine ithaf ettiği arkadaşı askeri ataşe Binbaşı Ömer Lütfi Bey’in kahveye gitme teklifi ile açılır. Akif’in aklına kahve denince mahalle kahvesi gelir. Sonra Almanya kahvelerinin bizim mahalle kahvelerinden, otellerinin bizim hanlarımızdan, trenlerinin bizim şimendiferlerimizden, sokaklarının bizim sokaklarımızdan başka olduğuna dair bir mukayese ile sürer. Manzum seyahat edebiyatının başyapıtlarından olan bu metinde karşımızda gezgin bir şairin tefekkürü vardır. Akif garba bakınca aslında şarkı, şarkın yoksunluklarını görür. Otelleri bizim köhne hanlara benzemez, trenleri bizim “kader müsaade ettikçe işleyen” şimendiferlerimize benzemez... Bir yolcu olarak Almanların otellerini, trenlerini, sokaklarını, evlerini hayıflanarak seyredir⁷.

Akif siyasi/idari misyonu gereği Wünsdorf’daki Hilal esir kampını ziyaret eder. İtilaf devletlerinin sömürgelerinden silah altına aldıkları ve Almanlara karşı savaşırken esir düşmüş Müslüman askerlerle konuşur. Kampta inşa edilen camide Müslüman esirlere vaaz ve nasihatte bulunur. Onun “Berlin Hatıraları” şiirinde harpte evladını yitirmiş bir Alman anne ile hasbihal ederken bilhassa Afrika ve Asya Müslümanlarından olup çocukları İtilaf saflarında savaştırılan annelerle empati kurması anlamlıdır. Onlar Alman annenin çocuğu gibi dinleri ve vatanları için değil kendi can düşmanları için can feda etmişlerdir⁸.

6 A.g.e., s. 24. Kutay şöyle yazıyor: “Bütün cepheleri bir bir gezdi... Fransızların safından onun muhteşem mantık ve izanı ile hakikatleri dinleyerek Alman cephesine geçenler öylece çoğaldı ki, karşı taraf, cephenin önüne yığıldığı bu Müslüman askeri geri almak lüzumunu duydu: Akif’in ve Şeyh Şerif Salih’in kendilerini esarete ve felakete götürmekte olanlar için döviştüklerini anlatan hitaplarını dinliyorlar; inanıyorlar; ilk fırsatta silahlarını ya bırakıyorlar, ya onları kendilerine vermiş olanlara çeviriyorlardı. Akif kendisine verilen vazifeyi, parlak bir şekilde tamamlamıştı. Onun plağa alınan hitapları cephenin Müslüman askerler bulunan her yerinde tekrarlanıyordu.” A.g.e., s. 38.

7 “Otel meğer o değilmiş, şimendifer de keza... / Sokak mı benzeyen az çok? Aman canım, haşa! / Meğer oteller olurmuş saray kadar ma’mur, / Adam girer de yaşarmış içinde mest-i huzur...” Şehirlerin altyapı hizmetlerinin kusursuz olmasından da etkilenir: “Geçende haylice kar yağdı Berlin’in içine; / Bıcık bıcık olacakken takır takırdı yine.”

8 “Hesâba katmıyorum şimdilik bizim yakada / Sönen ocakları; lâkin zavallı Afrika’da / Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası. / Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası, / Tutup tutup getirilmiş -Fransız askerine / Siperlik etmek için- saff-ı harbin önlerine.”

1915 yılı Mart ayı ortalarında Akif İstanbul’a döndü⁹. Akif’in bu seyahatten çok sonraları kaleme aldığı kimi satır ve mısraları Berlin’deki siyasi görevleri arasında bir kısım şarkiyatçılarla görüşme fırsatı bulduğunu gösterir. Berlin seyahatinden üç yıl kadar sonra yazdığı “Köy Hocası” başlıklı yazıda Akif şöyle der: “Avrupa’da bir hayli müsteşrikle görüştim; lakin doğrusunu söylemek lazım gelirse, bir tanesinden başkasını ne gözüm tuttu, ne de ruhum sevdi.”¹⁰ Öyle anlaşılıyor ki bırakınız Cemal Kutay ve kimi Akif biyograflarının iddia ettiği siyasi ve askeri başarıları, ilmi ve kültürel temaslar açısından bile bu mütevazı bir seyahattir.

Öte yandan Akif’in yazı, şiir ve konuşmalarında Berlin’den 1915’te başka, 1920’de başka bir dille bahsettiği bir vakıdır. 1915’te sempati hatta muhabbet duyulan bir müttefik olarak, kimilerince propaganda kabul edilebilecek bir dille övgülere mazhar iken, 1920’de Haçlı dünyasının ve zihniyetinin bir parçasıdır Almanya. 1915’teki Alman desteğiyle esir Müslüman memleketlere özgürlük hayalleri yerini 1920’de Anadolu’nun kurtuluş mücadelesine bıraktığında seyahatten kalan izlenim ve duygular da renk değiştirmiştir.

2. “Ümmet”e Bir Nazar: Mısır ve Hicaz (Ocak-Mart 1914, Mayıs-Ekim 1915)

Mehmet Akif’in ilk uzun soluklu seyahati, Mısır’ın o vakit özerk bir statüsü olduğu için ilk “yurtdışı” seyahati Mısır’a olmuştur. Abbas Halim Paşa’nın teşvikiyle gerçekleşen bu seyahatin asıl gayesi ise Hicaz’dır. Hz. Peygamber’in doğduğu ve yaşadığı coğrafyayı henüz görmemiş olan şair, Veda Haccı’nı ve Veda Hutbesi’ni yazmak niyetindedir. Akif nazarında Mısır gidilen, Medine dönülen bir yerdir. Nitekim *Sebilürreşad*’ın 8 Ocak 1914 tarihli sayısında başmuharrir Mehmed Akif Bey’in seyahat maksadıyla Mısır’a vardığı, “avdetlerinde” Medine’ye uğrayacağı ve Mevlid Kandili gecesinde orada bulunacağı bildirilir¹¹.

Şair, Tophane’den kalkan bir vapurla İskenderiye’ye, oradan da karayolu ile Kahire’ye erişir. Deve sırtında Giza’yı dolaşır. Sfenks ve piramitleri görür. Nil kıyısında hurma bahçelerini temâşa eder. Karayoluyla el-Üksur’a (Luxor) gider. “Abbas Halim Paşa’nın hizmetine verdiği dolma balon lastikli bir otomobile” çıkılan stabilize yolun bitiminde mekkare ile yola devam eder¹². Buralarda Mısır’ın yerli halklarını tanır. Mısır seyahatinin verimlerinden birisi “El-Uksur’da” şiiridir. *Sebilürreşad*’ın 11 Şubat 1915 tarihli sayısında yayınlanan bu şiirin altında

9 “Başmuharririmiz Mehmet Akif Beyefendi ile fâzıl-ı muhterem Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusî hazretleri Almanya’dan avdet buyurmuşlardır.”, *Sebilürreşad*, XIII/331, 18 Mart 1915.

10 Mehmet Akif, “Köy Hocası”, *Sebilürreşad*, XV/382, 12 Aralık 1918.

11 “Mehmed Akif Bey’in Mısır ve Medine’ye Seyahati”, *Sebilürreşad*, XI/278, 26 Kanunuevvel 1329.

12 Mehmet Sılay, *Seyyah-ı Beyaban: Mehmet Akif’in Seyahatleri*, Erguvan Yay., İstanbul 2009, s. 50.

15 Kânunusani 1329/28 Ocak 1914 tarihi yazılıdır¹³. Bu şiirde Akif bir seyyah değildir. Tasvirleri semboliktir, ertesini yıl Berlin’de gezip gördüklerini anlattığı kadar somut ve tarihsel tasvir etmez Luxor’u. İçe dönüktür, duyguları duyularının önündedir, atalarının vatanında vatandan ayrı düşmüş ve yalnız hisseder. Bir turist hiç değildir ve bunun bilincindedir. Fransız, İngiliz ve Alman olarak turistleri anlatır. Turist olma ayrıcalığından söz eder¹⁴.

Akif, Mısır’dan Hicaz demiryolu ile Medine’ye “döndü”. Bugün Ürdün’de kalan Maan istasyonundan trene bindi. Şam-Medine arasının elli altı saat sürdüğü düşünülürse iki günlük bir yolculuk sonrası Medine’ye vardı. Mekke’ye ise gitmedi, muhtemelen gidemedi. Nedeni ufukta harp işaretlerinin görülmesi veya Darülfünun’daki dersleri yahut parasızlık; yani hem zaman hem para olabilir. Yolculuğunu Mevlid-i Nebevi dolayısıyla Hicaz demiryolu biletlerinin yarı yarıya indirildiği bir zamana denk getirdi. O vakit Medine-Mekke arası karayolu ile alınmıyordu. Medine’den demiryolu ile Şam yahut Yafa’ya dönmek, sonra denizyolu ile Cidde üzerinden Mekke’ye gitmek en makul yoldu ki bu bile zaman isteyen, zahmetli ve pahalı bir yolculuk demektir. Medine’den Şam’a geçti ve oradan İstanbul’a döndü.

Sebilürreşad’ın 5 Mart 1914 tarihli sayısında başmuharrir Mehmed Akif Bey’in Medine-i Münevvere’den sıhhat ve selamete döndüğü ve “Fatih Kürsîsinden” ümmet-i İslamiyeye seslenmeye devam edeceği bildirildi¹⁵. Bir sonraki sayıda, 14 Mart 1914 tarihli *Sebilürreşad*’da Ahmed Cemal imzasıyla “Hicaz Demiryolu” başlıklı bir yazı yayınlandı. Yazının altında düşülen notta şöyle denilmiştir: “Ne güzel bir tesâdüfdür ki şu günlerde Medine-i Münevvere’den avdet etmiş olan başmuharririmiz Mehmed Akif Beyefendi bize Hicaz Demiryolu’nun intizâmından, terakkiyatından ve bu terakkiyatın cidden şâyân-ı hayret dereceye varmakta olduğundan bahsettiği bir sırada yukarıdaki mektûbu aldık. Akif Beyefendi mektûbun mündericâtını tamâmıyla tasdik etti. İleride kendi meşhûdât ve mütâla’âtını yazacağını da söyledi.” Notun son cümlesi Akif’in Mekke’ye gidememe nedenlerinden birini ele vermektedir: “Cenâb-ı Hak bize bu hattın beyne’l-Haremeyn kısmını da görmek müyesser yolesin âmîn.”¹⁶ Mekke ile Medine arasında doğrudan bir demiryolu hattı kurulamamıştı.

Ahmet Cemal’in gözlemleri bizzat Akif tarafından doğrulandığına göre onun yazısından yola çıkarak Akif’in Hicaz seyahati hakkında bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Sessiz dağların eteklerinden ve ıssız çöllerin ortalarından mutantan vagonlarda, Bedevi korkusu olmaksızın yapılan bir yolculuktu bu. Muntazam binalar dikilmiş istasyonlarda hacılar ve seyyahların

13 Mehmed Akif, “El-Uksur’da”, *Sebilürreşad*, XIII/326, 11 Şubat 1915.

14 Mehmet Emin Erişirgil, *İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif*, Nobel Yay., Ankara 2006, s. 199.

15 “Mehmed Akif Bey”, *Sebilürreşad*, XI/286, 20 Şubat 1329.

16 Ahmed Cemal, “Hicaz Demiryolu-1”, *Sebilürreşad*, XII/287, 12 Mart 1914.

güvenliğini sağlayan Osmanlı askerlerinin varlığından duyulan mutlak bir emniyet hissiyle edilen bir seyahat. Osmanlı coğrafyasında işlemekte olan bütün şimendifer vagonlarından daha muntazam vagonlarla yapılan, yolcuların istirahat edebildikleri ve Der’â, Ma’ân, Tebük, Medâyin gibi istasyonlarda alışveriş yapabildikleri bir sefer...

Mehmet Akif’in Cihan Harbi yıllarındaki ikinci uzun süreli seyahati yine Arabistan coğrafyasına idi. Akif’i uzak ülkelere ve şehirlere götüren raylar, Hicaz demiryolu projesinin gagesi Medine’ye çıkıyordu. Akif’in Mayıs 1915’te başlayan Hicaz’a bu ikinci seyahati Kanal Harekâtı ertesine tesadüf etmişti. 27 Mayıs 1915 tarihli *Sebilürreşad*’da derginin başmuharriri Mehmet Akif Bey’in Ceziretü’l-Arab’a azimet ettiği bildirildi¹⁷. Hicaz bölgesinde, Şerif Hüseyin etrafında bir isyanın patlak vermesi ihtimaline binaen yerel ileri gelenlerle görüşmek üzere çöl yollarına düşen heyette, Mehmet Akif’e Berlin’de eşlik eden Tunuslu Şeyh Salih de bulunuyordu. Heyet önce Şam’da Cemal Paşa’nın karargâhına uğradı, oradan Medine’ye vardı. Riyad’da Necid şeyhi İbn Reşid ile görüştüktan sonra dönüşte yine Şam’a uğrayan Akif, burada Şam Mevlevihanesi’ni ziyaret etti. Seyahatin son durağı Beyrut’tu. Lübnan’da “Necid Çöllerinden Medine’ye” şiirini ithaf ettiği Ali Haydar Paşa’ya misafir oldu. Paşa, Akif’in sanatına hayran olduğu ve *Safahat*’ına konu ettiği udi Şerif Muhiddin’in babasıydı. *Sebilürreşad*’ın 7 Ekim 1915 tarihli sayısında “Başmuharririmiz Mehmed Akif Beyefendi dört beş ay kadar devam eden Ceziretü’l-Arab seyahatinden geçen hafta avdet buyurmuşlardır”¹⁸ ibaresine bakılırsa, Kasım sonu gibi Akif İstanbul’a döndü.

Yaklaşık beş ay süren bu seyahat Akif’in “Necid Çöllerinden Medine’ye” başlıklı manzumesine ilham ve konu oldu. Şiir, *Sebilürreşad* dergisi savaş şartları dolayısıyla önce altı ay, sonra yirmi bir ay süreyle yayımına ara verdiğinden, ancak Temmuz 1918’de yayınlanabildi¹⁹. Akif, Osmanlı’nın Şerif Hüseyin’in yerine Mekke şerifi atadığı Ali Haydar Paşa’ya ithaf ettiği bu şiirinde çölü, çöl sıcağını, çöl hayvanlarını da anlatır, Kubbe-i Hadra’yı, Menâha meydanını, Mescid-i Nebevi’nin minarelerini de. Serendipli, Mağripli, Tunuslu, Afganlı, Transvalli, Buharalı, Çinli, Sudanlı, Seylanlı, Habeşli, Hiveli, Kaşgarlı, Hersekli, Cavali hacılardan da söz eder... Yine de Akif’in bir seyyahın hassaları ile baktığını ve yazdığını söylemek zordur. Bir seyyah gibi değil bir mütefekkir ve şair duyarlılığı ile yolculuk eder. Gözünün önünde peygamberin hayali, ümmetinin derdi ile dertlenir²⁰.

17 *Sebilürreşad*, XIV/340, 27 Mayıs 1915.

18 *Sebilürreşad*, XIV/349, 7 Ekim 1915.

19 Mehmet Akif, “Necid Çöllerinden Medine’ye”, *Sebilürreşad*, XIV/361, 4 Temmuz 1918.

20 Mehmet Akif meşhur “Çanakkale Şehitlerine” şiirini de Şam’dan Medine’ye giderken Tihame Çölü üzerindeki El-Muazzama istasyonunda yazmıştır. Deniz savaşlarının muazzam bir zaferle sona ermesinin hemen ardından başlayan kara muharebelerinin bir ölüm kalım savaşına döndüğü bir zamandır. Medine yönüne, Hz. Peygamber’in kabr-i şerifine dönerek Çanakkale şehitlerine şöyle seslenir: “Ey şehid oğlu şehit isteme benden makber / Sana ağışunu açmış duruyor bak peygamber!”

3. Anadolu Yollarında: Balıkesir (Ocak 1920), Ankara (Nisan 1920), Kastamonu (Ekim 1920) vd.

Milli Mücadele senelerinde Mehmet Akif ve *Sebilürreşad* Ankara saflarındaydı. İşgaller başladığında mecmua Milli Mücadele lehinde neşriyatta bulundu. Bu dönemde Akif'in faaliyetleri arasında Anadolu şehirlerine seyahatler başı çaktı.

1920 senesi Ocak ayında Akif, Eşref Edip Bey ile birlikte Sirkeci'den gemiyle Bandırma'ya ve oradan karayoluyla Balıkesir'e gitti. Onu Balıkesir'de Hasan Basri (Çantay) karşıladı. 23 Ocak Cuma günü Zağanos Paşa Camii'nde Cuma namazını müteakip bir vaaz verdi. 24 Ocak 1920 tarihli *İzmir'e Doğru* gazetesinde *Sebilürreşad* mecmuası başyazarı ve Dârü'l-Hikmeti'l-İslamiyye azasından Mehmed Akif Beyefendi ile mecmuanın müdür ve sahibi Eşref Edip'in Balıkesir'e geldikleri haber verildi²¹. Aynı gazete bir sonraki sayısında "Müslümanların büyük şairi Mehmed Akif Bey Efendi'nin "büyük bir cemaat-i Müslimin huzurunda verilen" ve "binlerce Müslüman kalplerini heyecana getiren, ağlatan", "galeyana getiren" hitabesini Müslümanların "rehber-i hareket" ittihaz etmesi için yayınladı. Akif'in bu vaazda İslam aleminin vaziyetini tasvir için verdiği örneklerden biri ilhamını İstanbul'dan Balıkesir'e yolculuğundan almıştı. Akif, Müslümanların Bandırma-İstanbul hattında doğru dürüst vapur hattı işletemediğinden dert yanıyordu: "Biz Bandırma'dan İstanbul'a kadar adamakıllı vapur işletemezken herifler Bahr-i Muhî't'i altından geçiyorlar. New York'tan dalyor, Hamburg'tan çıkıyorlar ki aradaki mesafe bizim vapurların ayağıyla bir aylık yoldur. Berlin'den uçuyorlar, Trabzon'a konuyorlar. Biz ise hâlâ yeryüzündeki yürümeyi temin edemedik."²²

Balıkesir dönüşünde Akif'in aklı Ankara'da idi. İstanbul'un 16 Mart'ta İtilaf devletleri tarafından işgali ve 18 Mart'ta son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin çalışmalarına ara vermesi ertesinde basılması ve önde gelen mebusların tutuklanması sonrasında İstanbul'da yapılacak bir şey kalmamıştı. Ankara'da olmak istiyordu. Temsil Heyeti'nin daveti üzerine Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey ile birlikte 10 Nisan 1920'de Ankara'ya hareket etti.

Bu dönemde Ankara'ya denizyolu ile İnebolu sonra Kastamonu ve Çankırı üzerinden yahut karayolu ile İzmit-Adapazarı üzerinden ulaşılabilirdi. Demiryolu İngilizlerin kontrolünde olduğundan bir seçenek değildi. Akif hayatının bu en önemli seyahatine sabah erkenden Çengelköy-Karacaahmet yolculuğu ile başladı. Üsküdar'dan çift atlı bir yaylı araba (fayton)

21 *İzmir'e Doğru*, no. 21, 24 Kânunusani 336'dan nakleden: *İzmir'e Doğru*, yay. haz. Oktay Gökdemir, İzmir 2010, s. 118.

22 "Meviza", *İzmir'e Doğru*, no. 24, 1 Şubat 336, a.g.e., s. 128-131. Akif'in bu konuşmasının hülasası *Sebilürreşad*'da da yayımlandı. Bkz. "Mev'iza", *Sebilürreşad*, XVIII/458, 12 Şubat 1920.

ile Kısıklı’dan geçerek ikinci vaktinde Alemdağ’da bir çiftliğe vardılar. Alemdağ’da biraz istirahat ettikten sonra, silahlı bir süvari öncülüğünde at üstünde yola devam ettiler. Demiryolu hattı İngiliz işgali altında olduğundan mümkün mertebe kuzeyden gitmek gerekiyordu. Akif gibi İstanbul’dan Ankara’ya geçenlerin anılarında yol üzerinde bugün Pendik sınırlarında kalan Kurna köyü, Tuzla sınırlarındaki Tepeören, Dilovası’nda Köseler, İzmit sınırlarındaki Kutluca (Kuşçalı), Adapazarı’nda Fındıklı, İkizce-i Osmaniye gibi köyler güzergahtaki duraklar olarak zikredilir²³. Yine bu anılarda yolcuların köylere akşam karanlığında girip, sabah gün aydınlanmadan köylerden ayrıldıkları nakledilir. İzmit ile Adapazarı arasında Kuva-yı Milliye’ye mühimmat tedarik eden bir kafileye katıldılar. Buradan karayolu ile Hendek, Düzce ve Bolu istikametinde gidebilirlerdi, ancak demiryolu daha hızlı ve güvenli bir seçenektir. Adapazarı’nda Geyve Boğazı’ndan dekoville Eskişehir’e geçtiler. O vakitler Geyve boğazında drezin (demiryolu hattında kol gücü ile çalışan basit bir ulaşım aracı) çalıştırılıyordu. Oradan trenle Ankara’ya hareket ettiler. Yolculukları on dört gün sürdü. Bayar’ın anılarındaki İstanbul-Adapazarı arası yolu on bir günde aldığı hesabı²⁴ Geyve’den sonra demiryolu devreye girdiği için Akif’in seyahati ile tutarlıdır. TBMM’nin açılışının ertesi günü, 24 Nisan 1920’de Milli Mücadele’nin merkezi Ankara’ya vardılar²⁵. Akif’in izlediği rota Milli Mücadele anılarından çokça rastlanan Ankara’ya geçiş güzergahlarından birisidir.

Ankara’ya varduktan kısa bir süre sonra Mehmet Akif mebus seçildiği Burdur’a seyahat etti. Bu yolculuğunda Afyon’da Sandıklı ve Dinar’a uğradı. Son durak ise Antalya idi. O yaz sonunda Mehmet Akif meclis tarafından propaganda faaliyetleri için 1,5 ay süreyle izinli sayılarak Kastamonu’ya gönderildi. İnebolu ve Kastamonu, İstanbul ile Ankara arasındaki ulaşım ve iletişimde kilit rol oynuyordu. Akif beraberindekilerle Kalecik ilçesi üzerinden Çankırı’ya geçti. Yol boyunca çevredeki köylere uğrayarak halka Milli Mücadele lehinde konuşmalar yaptı. 15 Ekim 1920 Cuma günü Çankırı’da Ulucami’de kalabalık bir cemaate vaaz etti. Akif Çankırı’dan sonra civar yerleşim yerlerine uğrayarak Ilgaz istikametinde yola devam etti ve 19 Ekim 1920 tarihinde “yaylı bir araba üzerinde” Kastamonu’ya geldi²⁶.

Kastamonu’da Milli Mücadele lehinde yayın yapan *Açıksöz* gazetesi 21 Ekim tarihli nüshasında onu “Büyük İslam şairi”, “İslamlık aleminin yegane şairi” olarak selamladı. Akif, Kastamonu ve çevresinde iki aydan fazla bir zaman faaliyet gösterdi. Kastamonu’dan başka

23 Milli Mücadele senelerinde İstanbul’dan Ankara’ya geçen bilinen bazı isimlerin yolculukları ve bu arada güzergahları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, Adapazarı Belediyesi Yayını, İstanbul 1987, s. 44-55.

24 *A.g.e.*, s. 55.

25 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Bld., İstanbul 2014, s. 11.

26 İbrahim Akyol, “Mehmet Akif Ersoy’un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı’ya Gelişi ve Çankırı Vaazı”, *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı*, c. I, MAKÜ, Burdur 2009, s. 411.

Taşköprü, İnebolu ve Daday gibi bazı ilçelerde halka vaazlar etti²⁷. *Sebilürreşad* da bu arada idarehanesini İstanbul'dan Kastamonu'ya taşıdı ve yedi aya yaklaşan bir kesintiden sonra derginin 464. (25 Kasım), 465. (3 Aralık) ve 466. (13 Aralık) sayıları Kastamonu'da basıldı. Bu sayılarda “Nasrullah Kürsüsünde” adlı meşhur yazısı başta olmak üzere Mehmet Akif'in Kastamonu'daki vaazları da neşredildi.

Mehmet Akif, 19 Kasım 1920 tarihinde Kastamonu Nasrullah Camii kürsüsünde verdiği Cuma vaazında bir Osmanlı münevveri olarak dünyayı görmeden ama okuyarak ve dinleyerek ne kadar Avrupa merkezli ve yanlış bir dünya tasavvuru edinmiş olduğunu itiraf eder. Kendi neslinin gözünü açalı beri Avrupa medeniyeti, Avrupa irfanı, Avrupa adaleti, Avrupa efkâr-ı umumiyesi nakaratından başka bir şey işitmediğini anlatır. Garp bilginlerinin filolojik ve metinsel bilgiye dayanan şark olumsuzlamasına karşılık Akif, Osmanlı münevverinin Avrupa hakkında salt metinsel bilgiye dayanan garp yüceltmesine dikkat çeker: “Müelliflerin kıymeti ahlâkiye ve insaniyelerini, eserleriyle ölçmeye kalkışdık... Bu adamların sözleriyle özleri arasında asla münasebet, müşabehet olamayacağını bir türlü düşünemedik.” Akif'in dünyanın salt filoloji ve edebiyat üzerinden anlaşılmasına getirdiği bu Saidvari eleştirisi dünyayı tanımanın bir diğer yöntemini öne çıkarır: Seyahat. O seyahatleri sayesinde okumalarından daha sahih bir dünya görüşüne erişmiştir. Şöyle der Nasrullah Camii'ndeki vaazında: “Bereket versin ki yaşıml ilerledi, tecrübem arttı. Hususiyle Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak Avrupalı dediğimiz milletlerin esaret altına, tahakküm altına aldıkları biçare insanlara karşı reva gördükleri zulmü, gadri, hakareti gözümle görünce artık aklımı başıma aldım.”²⁸

Akif bu vaazında Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında önemli bir vazife için Berlin'e gittiğini anlattı. Ama seyahati müteakip *Sebilürreşad*'da yayınladığı ve *Safahat*'ına da aldığı “Berlin Hatıraları” şiirindekinden başka duygularla. Akif'in söylediğine göre Alman hükümeti gerek meclisteki Katolik mebuslar gerekse kamuoyu nezdinde Türklerle ittifakı meşrulaştırmak için kendilerinden Almanca tercüme edilmek üzere eserler kaleme almalarını istemişti. Akif ve arkadaşları, bilhassa oryantalist literatür, asırlar boyunca garp efkâr-ı umumiyesini aleyhimize müthiş bir surette zehirlediğinden ellerinden geldiğince bizi onlara doğru anlatmaya, tanıtmaya çalışmıştı. Ne yazık ki karşılaştıkları şey koyu bir taassup olmuştu. Akif, Filistin cephesi bozulup Kudüs düştüğünde müttefikimiz Viyanalıların şehrayın

27 Mustafa Eski, “Mütareke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/45 (1999), s. 1051. Kastamonu kazalarında verdiği vaazların metinleri için bkz. Mehmet Akif, “Müslümanların Terakkileri İslam'a Sarılmalarına Bağlıdır”, *Sebilürreşad*, XVIII/465, 3 Aralık 1920; ayn.yzr., “Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur”, *Sebilürreşad*, XVIII/466, 13 Aralık 1920; ayn.yzr., “Ye'se Düşenler Müslüman Değildir!”, *Sebilürreşad*, XVIII/467, 3 Şubat 1921.

28 Mehmet Akif, “Nasrullah Kürsüsünde”, *Sebilürreşad*, XVIII/464, 25 Kasım 1920.

yapıp evlerini donattıklarını söyler ama bunun, Avrupa seyahati 1915 yılı başına tesadüf eden şairin yerinden ve kendi gözlemi olmadığı anlaşılabilir.

“Berlin Hatıraları” şiirinde Almanların düzen, çalışkanlık ve teknik ilerlemelerini öven Mehmet Akif beş sene sonra aynı seyahatten izlenimler aktardığı vaazında Kastamonululara Avrupalıların ve Amerikalıların dinsiz olmadıklarını Berlin’i örnek göstererek anlatır: “Dünyanın en mamur, en müterakki, en yeni memleketi olan Berlin’de pazar günü büyük kiliseler hıncahınc doludur. Hem kiliseleri dolduran cemaati avamdan ibaret zannetmeyiniz. Bütün kibarlar, zenginler, milletin münevver dediğimiz tabakasına mensup adamlar, temiz temiz giyinmiş halk, bu cemaati teşkil eder.”²⁹ 1915’te Akif’in yazdığı reçete müttefikimiz Almanlar gibi fen ve teknikte ilerlemekte, 1920’de ise kaybedilmiş bir savaş sonrası herkesin kendi derdine düştüğü bir toplumda dini ve dindarlığı birleştirici unsur olarak ön plana çıkarır.

Aynı vaazda Akif savaşın hemen öncesinde ziyaret ettiği Mısır-ı Ulya yani Yukarı Mısır’dan da bahseder. Seyahatin hemen ertesinde neşrettiği “El-Üksür’da” şiirinde Akif, Mısır’ı coğrafyası, eski eserleri ve üstünde dolaşan Alman, İngiliz, Fransız turistlerle anlatmıştır. Ama altı yıl sonra bu seyahatten anlatmaya değer bulduğu, Mısır’da dolaşırken karşılaştığı kendi tabiriyle aklı başında bir Müslümanla muhaveresidir. On beş milyonluk koca Mısır’da yabancı asker olarak az bir kuvvet görmüştür ve nasıl olup da İngilizlerin bu kadarcık kuvvette koca bir iklimi muhafaza edebildiklerini sorgulamaktadır.

Akif, Kastamonu’dan 24 Aralık 1920’de ayrıldı. Sebilürreşad idarehanesi de onunla birlikte Ankara’ya döndü. Nitekim *Sebilürreşad*’ın bir sonraki sayısı da elli iki gün sonra Ankara’da basıldı.

1921 yılı bahar ayları Milli Mücadele’nin askeri açıdan en kritik bir evresiydi. Bir yandan batıda Yunan ilerleyişi durdurulmaya çalışılıyor, düzenli ordu ile ilk başarılı direniş örnekleri veriliyor; öte yandan da İtilaf devletlerinin ve İstanbul hükümetinin propagandaları sonucu Anadolu’nun farklı bölgelerinde art arda ve bazen eşzamanlı olarak Ankara karşıtı isyanlar patlak veriyordu. Ankara’nın yalnızca harbi değil ama aynı zamanda kamuoyunu da kazanması gerekiyordu. Bu amaçla meclis tarafından irşat, teftiş ve nasihat heyetleri teşkil edilerek cephelere ve Anadolu’nun dört bir yanına halkı bilgilendirmek gayesiyle gönderildi. Bu heyetlere din adamlarının toplumdaki saygınlığı dikkate alınarak ulemadan kimseler de katıldı. Akif gerektiğinde cephelere, örneğin Ankara’dan Adapazarı’na; gerektiğinde Milli Mücadele karşıtı ayaklanmaların çıktığı bölgelere yolculuklar yaptı. Tarık Buğra’nın *Firavun İmanı* adlı romanında Zile İsyanı özelinde Akif’in bu misyonu anlatılır.

Akif bu seyahatlerden izlenimlerini Almanya, Mısır yahut Hicaz’da olduğu gibi kaleme almadı; ama bu yolculukların gayesi ve misyonu Akif’in bu dönem şiirlerine sindi. Akif’in bu dönemde yayınlanan şiirlerine bakılırsa kalemini Milli Mücadele’ye adanmış bir şair portresi görülür. 21 Mart 1921’de *Sebilürreşad*’ın ilk sayfasında çıkan şu şiirinde başlık yerine besmele ve bir ayet ile ayet mealine yer verilir: “Dalâle düşmüşlerden başka kim Tanrı’sının rahmetinden ümîdini kesebilir?” Akif kalemiyle milletine ümit aşlamak istemekte ve şöyle seslenmektedir: “Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik, / Batmazdı bu devlet, “batacaktır!” demeyeydik. / Batmazdı... Hayır, batmadı, hem batmayacaktır; / Tek sen uluyan ye’si boğup azmi uyandır. / Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îman... / Davransın ümîdin... Bu ne haybet, bu ne hirman? / Allah’a dayan, sa’ye sarıl, hikmete râm ol... Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.”³⁰

Sebilürreşad’ın bundan bir sonraki sayısı on gün sonra değil, sadece dört gün sonra, II. İnönü Muharebeleri devam ederken yayımlandı. İlk sayfada Mehmet Akif’in şiiri “Cephelerdeki Kahraman Mücahitlerimize” başlığını taşır. Şiir, cephedeki askerlerin pak alınlarının dinin en son istihkâmı olduklarını söyler. Onlar tevhit ateşinin sönmemesi için yegâne ümit kaynağıdır. Akif yalnızca askerlere değil Anadolu halklarına da seslenmektedir: “Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir; / Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdan bir; / Değil mi cenge koşan Çerkes’in, Lâz’ın, Türk’ün, / Arab’la, Kürd ile bâkîdir ittihâdî bugün; / Değil mi ortada bir sîne çarpıyor... Yılmaz. / Cihan yıkılsa emîn ol bu cebhe sarsılmaz.”³¹ Bu dönemde Akif’in *Sebilürreşad*’ın ilk sayfasında yayınlanan şiirlerinin temel meselesi nifaktır.

Sonuç Yerine

Bir toplum ve onun kültürü yalnızca ürettiği edebi eser yahut yazılı kaynaklar ile uzaktan tanınıp anlaşılabilir. Yerinde ve içeriden gözlemler, belli bir duygudaşlık ile bakış, doğrudan edinilmiş izlenimler, deneyimler anlayışımızı zenginleştirir. Seyahat toplumlar, kültürler ve medeniyetler üzerine düşünmenin verimli bir yoludur. Mehmet Akif bir modern dönem münevveri olarak üzerinde çokça tefekkür ettiği garp, şark, ümmet, millet gibi kavramları, yaşadığı spesifik zaman diliminin şartları gereği çıktığı seyahatlerde tecrübe etme fırsatı bulmuştur. Almanya’da bir esir kampı, Hicaz’da bir demiryolu istasyonu, Anadolu bozkırında bir cami kürsüsü... Akif’in hem tarihsel misyonunu icra ettiği hem de Akif şahsiyetinin inşa edildiği mekanlardır. Akif’in seyahatlerine daha yakından bakmak hem onun zamanı ve mekânı hakkında daha doğru bir kavrayış geliştirmeyi hem de bir münevver olarak onu yazdığı metinlerin dışında ve ötesinde tarihsel bir şahsiyet olarak daha doğru tanımayı

30 *Sebilürreşad*, XIX/472, 21 Mart 1921.

31 Mehmet Akif, “Cephelerdeki Kahraman Mücahitlerimize”, *Sebilürreşad*, XIX/473, 25 Mart 1921.

mümkün kılmaktadır. Akif 1914’te Mısır’da bir turist değildir ama yine de yabancı gibidir. Kendisini İngiliz, Fransız ve Alman turistleri ile kıyaslar. 1915’te Medine’de İslam aleminin dört bir yanından ziyaretçilerle hemhal olur ama Hicaz’a ve Hicazlılara dair pek az şey umurundadır. 1920-21’de ilk kez gittiği Anadolu şehirlerinde ise toprağına ve mülküne sahip çıkan orali biridir.

Kaynakça / References

- Ahmed Cemal, “Hicaz Demiryolu-1”, *Sebilürreşad*, XII/287, 12 Mart 1914.
- Akyol, İbrahim, “Mehmet Akif Ersoy’un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı’ya Gelişi ve Çankırı Vaazı”, *I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı*, c. I, MAKÜ, Burdur 2009.
- “Başmuharririmiz Mehmet Akif Beyefendi ile...”, *Sebilürreşad*, XIII/331, 18 Mart 1915.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *İslamcı Bir Şairin Romanı: Mehmet Akif*, Nobel Yay., Ankara 2006.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yay., İstanbul 2014.
- Eski, Mustafa, “Mütareke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen Önemli Kişiler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/45 (1999).
- İzmir’e Doğru*, yay. haz. Oktay Gökdemir, İzmir 2010.
- “Kâffe-i Müslimin Üzerine Cihadın Farzıyeti Hakkında Fetevâ-yı Şerife”, *Sebilürreşad*, XIII/314, 19 Kasım 1914.
- Kon, Kadir, “Osmanlı-Alman İttifakı ve Mehmet Akif’in Almanya’ya Gidişi”, *Mehmet Akif, 100 Yıl Sonra Berlin’de*, TYB, Ankara 2015.
- Kutay, Cemal, *Necid Çöllerinde Mehmed Akif*, Tarih Yay., İstanbul 1963.
- Mehmed Akif, “El-Uksur’da”, *Sebilürreşad*, XIII/326, 11 Şubat 1915.
- _____, “Uyan!”, *Sebilürreşad*, XIII/327, 18 Şubat 1915.
- _____, “Cephelerdeki Kahraman Mücahitlerimize”, *Sebilürreşad*, XIX/473, 25 Mart 1921.
- _____, “Köy Hocası”, *Sebilürreşad*, XV/382, 12 Aralık 1918.
- _____, “Mev’iza”, *Sebilürreşad*, XVIII/458, 12 Şubat 1920.
- _____, “Meviza”, *İzmir’e Doğru*, no. 24, 1 Şubat 336.
- _____, “Müslümanların Terakkileri İslam’a Sarılmalarına Bağlıdır”, *Sebilürreşad*, XVIII/465, 3 Aralık 1920.
- _____, “Nasrullah Kürsüsünde”, *Sebilürreşad*, XVIII/464, 25 Kasım 1920.
- _____, “Necid Çöllerinden Medine’ye”, *Sebilürreşad*, XIV/361, 4 Temmuz 1918.
- _____, “Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur”, *Sebilürreşad*, XVIII/466, 13 Aralık 1920.
- _____, “Ye’se Düşenler Müslüman Değildir!”, *Sebilürreşad*, XVIII/467, 3 Şubat 1921.
- “Mehmed Akif Bey”, *Sebilürreşad*, XI/286, 20 Şubat 1329.
- “Mehmed Akif Bey’in Mısır ve Medine’ye Seyahati”, *Sebilürreşad*, XI/278, 26 Kanunuevvel 1329.
- Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi 1908-1925 Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi Yay., İstanbul 2018.
- “Muhâbere-i aleniye...”, *Sebilürreşad*, XIII/319, 24 Aralık 1914.
- Özel, Sabahattin, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922)*, Adapazarı Belediyesi Yayını, İstanbul 1987.
- Sılay, Mehmet, *Seyyah-ı Beyaban: Mehmet Akif’in Seyahatleri*, Erguvan Yay., İstanbul 2009.